

uniri

**MEĐUNARODNI ZNANSTVENI SKUP
STOGODIŠNJICA MARŠA NA RIM IZ SJEVERNOJADRANSKE
PERSPEKTIVE: HISTORIOGRAFSKI IZAZOVI**

**CONVEGNO SCIENTIFICO INTERNAZIONALE
IL CENTENARIO DELLA MARCIA SU ROMA DALLA PROSPETTIVA
ALTO-ADRIATICA: LE SFIDE DELLA STORIOGRAFIA**

**MEDNARODNA ZNANSTVENA KONFERENCA
STOLETNICA POHODA NA RIM IZ SEVERNOJADRANSKE
PERSPEKTIVE: HISTORIOGRAFSKI IZZIVI**

**INTERNATIONAL CONFERENCE
THE CENTENARY OF THE MARCH ON ROME FROM THE PERSPECTIVE
OF THE UPPER ADRIATIC: HISTORIOGRAPHIC CHALLENGES**

Rijeka / Fiume / Reka, 27. X. 2022.

ISTARSKO POVIJESNO DRUŠTVO - SOCIETÀ STORICA ISTRIANA
FILOZOFSKI FAKULTET U RIJECI, ODSJEK ZA POVIJEST
ZAVOD ZA POVIJESNE I DRUŠTVENE ZNANOSTI HAZU U RIJECI
S PODRUČNOM JEDINICOM U PULI
THE INSTITUTE OF POLITICAL HISTORY, BUDAPEST, ERC COG NEPOSTRANS

MEĐUNARODNI ZNANSTVENI SKUP

***STOGODIŠNJICA MARŠA NA RIM IZ SJEVERNOJADRANSKE PERSPEKTIVE:
HISTORIOGRAFSKI IZAZOVI***

CONVEGNO SCIENTIFICO INTERNAZIONALE

***IL CENTENARIO DELLA MARCIA SU ROMA DALLA PROSPETTIVA ALTO-
ADRIATICA: LE SFIDE DELLA STORIOGRAFIA***

MEDNARODNA ZNANSTVENA KONFERENCA

***STOLETNICA POHODA NA RIM IZ SEVERNOJADRANSKE PERSPEKTIVE:
HISTORIOGRAFSKI IZZIVI***

INTERNATIONAL CONFERENCE

***THE CENTENARY OF THE MARCH ON ROME FROM THE PERSPECTIVE OF THE
UPPER ADRIATIC: HISTORIOGRAPHIC CHALLENGES***

Rijeka / Fiume / Reka, 27. X. 2022.

***KNJIGA SAŽETAKA / RIASSUNTI DEGLI INTERVENTI /
ZBORNIK POVZETKOV / BOOK OF ABSTRACTS***

Organizator / Organizzatore / Organizator / Organizer:

Istarsko povijesno društvo - Società storica istriana

Suorganizatori / Coorganizzatori / Soorganizatorji / Co-organizers:

Filozofski fakultet u Rijeci, Odsjek za povijest

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne i društvene
znanosti u Rijeci s Područnom jedinicom u Puli

The Institute of Political History, Budapest, ERC CoG NEPOSTRANS

**Znanstveno-organizacijski odbor / Comitato scientifico-organizzativo /
Scientific-organizational committee:**

Mihovil Dabo, Vanni D'Alessio, Ivan Jeličić, Marko Medved, Mila Orlić,
Milan Radošević, Andrea Roknić Bežanić

**Lektor za engleski jezik / Lettore per la lingua inglese / Lektor za angleški jezik
/ English-language editor:**

Cody James Inglis

***PROGRAM I SAŽECI IZLAGANJA / PROGRAM IN POVZETKI PREDSTAVITEV /
PROGRAMA E RIASSUNTI DEGLI INTERVENTI / PROGRAM AND ABSTRACTS
OF PRESENTATIONS***

PROGRAM / PROGRAMMA / PROGRAM

Filozofski fakultet u Rijeci, Sveučilišna avenija 4, F-230

8:45 - dolazak sudionika / arrivo dei partecipanti / приход udeležencev / arrival of participants

9:00 - 9:15 - pozdravni govori / saluti introduttivi / pozdravni govori / opening addresses

9:15 - 10:00 - plenarno predavanje / lectio magistralis / osrednje predavanje / keynote lecture

Darko Dukovski (Filozofski fakultet u Rijeci), *Fašistički pokret do dolaska na vlast s posebnim osvrtom na Istru / Il movimento fascista fino all'ascesa al potere con particolare riferimento al caso istriano*

10:15 - 11:45 - prva sesija / prima sessione / prvo zasjedanje / first session

Moderator / moderatore: Andrea Roknić Bežanić (Filozofski fakultet u Rijeci)

Milan Radošević (Zavod za povijesne i društvene znanosti HAZU u Rijeci, Područna jedinica Pula), *Geneza (anti)fašizma u Istri: suvremene komemorativne prakse i historiografski propusti / The Genesis of (anti)Fascism in Istria: Current Commemorative Practices and Historiographic Oversights*

Federico Tenca Montini (Istituto regionale per la storia della Resistenza e dell'Età contemporanea in Friuli Venezia Giulia), *Qualestoria e il fascismo (1973-2022) / Qualestoria and Fascism (1973-2022)*

Marko Medved (Medicinski fakultet u Rijeci), *Novosti u historiografiji odnosa Katoličke crkve i talijanskog fašizma s posebnim osvrtom na Riječku biskupiju / New Knowledge in the Historiography on the Relationship between the Catholic Church and Italian Fascism, with Special Reference to the Diocese in Rijeka*

11:45 - 12:00 - pauza za kavu / pausa caffè / odmor za kavu / coffee break

12:00 - 13:30 - druga sesija / seconda sessione / drugo zasjedanje / second session

Moderator / moderatore: Mihovil Dabo (Filozofski fakultet u Puli)

Diego Han (Centro di ricerche storiche Rovigno / Filozofski fakultet u Zagrebu), *Prvi istarski Fascio i Marš na Rovinju / The First Istrian Fascio and the March on Rome*

Ivan Jeličić (Institute of Political History, Budapest), *O počecima fašizma u političkom kotaru Volosko / On the Beginnings of Fascism in the Volosko Political District*

Ana Cergol Paradž (Filozofska fakulteta v Ljubljani), *Vdove in sirote v Julijski krajini v času fašizma / Widows and Orphans in the Julian March During Fascism*

13:30 - 14:30 - pauza za ručak / pausa pranzo / premor za kosilo / lunch break

14:30 - 16:30 - treća sesija / terza sessione / tretje zasedanje / third session

Moderator / moderatore: Vanni D'Alessio (Università degli Studi di Napoli Federico II)

Petra Kavrečič (Fakulteta za humanistične študije, Koper), *Obiskovanje krajev na soškem bojišču prve svetovne vojne. Romanje ali turizem? Zahodni slovenski obmejni prostor / Visiting the Sites of Soča/Isonzo from the First World War. Pilgrimage or Tourism? The Case of the Western Slovenian Border Area*

Jelena Barić Antičić (Ugostiteljska škola Opatija), *Povratak u Abbaziju – revitalizacija opatijske turističke djelatnosti u prvim godinama talijanske uprave / Return to Abbazia. The Revitalization of Opatija/Abbazia's Tourist Activity in the First Years of the Italian Administration*

Federico Carlo Simonelli (Università degli Studi di Urbino Carlo Bo), *“Non potete cancellarmi”. Eredità dannunziana e militanza fascista-irredentista nello Stato libero di Fiume (1921-1922) / “You cannot erase me.” D’Annunzio’s Heritage and Fascist-Irredentist Militancy in the Free State of Fiume (1921-1922)*

Monica Priante (Hrvatsko katoličko sveučilište), *“Ai caduti la patria riconoscente”. Monumenti in memoria ai caduti eretti a Pola negli anni ‘20-’30 / “Ai caduti la patria riconoscente”. Monuments to the Memory of the Fallen Erected in Pula in the 1920s and ‘30s.*

16:30 - 17:00 - zaključna razmatranja / considerazioni finali / zaključne pripombe / final remarks

slijedi / segue / sledi / following

18:00 - 20:00

OKRUGLI STOL: KAKO DANAS GLEDAMO NA FAŠIZAM? POVJESNIČARI O HISTORIOGRAFIJAMA, KULTURAMA SJEĆANJA, FAŠIZMU I ANTIFAŠIZMU

Zavod za povijesne i društvene znanosti HAZU u Rijeci, Ružićeva 5, Rijeka, dvorana u prizemlju

Sudionici:

Branimir Janković (Filozofski fakultet u Zagrebu)

Borut Klabjan (Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Inštitut za zgodovinske študije)

Mila Orlić (Filozofski fakultet u Rijeci)

Milan Radošević (Zavod za povijesne i društvene znanosti HAZU u Rijeci, Područna jedinica Pula)

Moderatori:

Vanni D'Alessio (Università degli Studi di Napoli Federico II),

Ivan Jeličić (Institute of Political History, Budapest)

Povratak u Abbaziju – revitalizacija opatijske turističke djelatnosti u prvim godinama talijanske uprave

Početak 20. stoljeća Opatija je bila moderno austrijsko lječilište i mjesto odmora mnogih uglednih gostiju. Desetak godina kasnije i kao posljedica Prvog svjetskog rata, grad je ušao u sastav relativno mlade talijanske države koja se suočavala s brojnim političkim krizama. Uslijedio je složeni proces prilagodbe životu unutar nove države, što je izazvalo tešku i nezavidnu situaciju za Opatiju i njeno šire područje.

Početno razdoblje talijanske uprave obilježeno je promišljanjem o revitalizaciji opatijske turističke djelatnosti. Tih godina postojalo je mnogo prepreka i izazova za opatijski turizam što je otežavalo početak obnove turističke djelatnosti. Usprkos novom stanju, nastavili su dolaziti gosti s nekadašnjeg austrougarskog prostora.

U radu će se nastojati rasvijetliti okolnosti i teškoće koje su uslijedile nakon Prvog svjetskog rata u Opatiji te uočiti smjernice poslijeratnog talijanskog turizma i njihov utjecaj na navedeno područje.

Return to Abbazia. The Revitalization of Opatija/Abbazia's Tourist Activity in the First Years of the Italian Administration

At the beginning of the 20th century, Opatija/Abbazia was a modern Austrian health resort and vacation spot for many distinguished guests. Ten years later, as a result of the First World War, the city became part of the relatively young Italian state which faced numerous political crises. A complex process of adaptation to life within the new state followed, which caused a difficult and unenviable situation for Opatija/Abbazia and its wider area.

The initial period of Italian administration was marked by reflection on the revitalization of Opatija/Abbazia's tourism industry. In those years, there were many obstacles and challenges in Opatija/Abbazia which made it difficult to restore tourist activity. Despite the new situation, guests from the former Austro-Hungarian imperial area continued to come.

The paper will try to shed light on the circumstances and difficulties that followed the First World War in Opatija/Abbazia and to observe the guidelines of post-war Italian tourism and their impact on the aforementioned area.

Vdove in sirote v Julijski krajini v času fašizma

Prispevek bo analiziral lokalne socialne intervencije v zvezi z vdovami in sirotami po prvi svetovni vojni v Julijski krajini, s poudarkom na obdobju prihoda fašistov na oblast. Predstavitev bo osredotočena predvsem na Koper z okolico. Pojasnila bo, katere državne, občinske in dobrodelne organizacije so sodelovale pri tovrstnih dejavnostih in kateri znanstveni, politični, ideološki in nacionalni motivi so vodili te posege. Kako pomembni so bili premisleki o “nacionalnem sovražniku” na eni strani in fašistične demografske težnje na drugi? Obravnavano bo tudi, kako so oblasti organizirale pomoč za osirotele otroke. So jih, denimo, raje dajale v sirotišnice ali v rejništvo? So se pri odločanju o tem, komu pomagati, opirale na nacionalno in politično lojalnost?

Widows and Orphans in the Julian March During Fascism

The paper will analyze local social interventions regarding widows and orphans after the First World War in the Julian March, with an emphasis on the period when fascists rose to power. The presentation will focus especially on Koper and its surroundings. It will shed lights on which state, municipal, and charity organizations were involved in these activities and which scientific, political, ideological, and national motivations guided these interventions. How important were considerations about the “national enemy” on the one hand and fascist demographic aspirations on the other? It will also explore how the authorities organized help for orphaned children. For instance, did the authorities favor placing them in orphanages or in foster care? Did they rely on national and political loyalties when considering whom to help?

Prvi istarski Fascio i Marš na Rim

Kraj Prvog svjetskog rata doveo je do mnogobrojnih društveno-političkih i ekonomskih promjena na području šireg europskog kontinenta. U tom kontekstu, istočni sjevernojadranski prostor doživio je komadanje bivšeg austro-ugarskog carstva, što je dovelo do uspostavljanja novih državnih vlasti i granica. U tom vrtlogu promjena, među značajnijima bila je pojava novih političkih opcija poput fašizma, koji se ubrzo nametnuo na lokalnoj političkoj sceni. U složenom istarskom post-habsburškom svijetu, prvi službeni ogranak *Fascio italiano di combattimento* osnovan je u Rovinju početkom srpnja 1919., čime je i formalno započela povijest tog pokreta u Istri.

Na temelju ovog vrlo sažetog prikaza, cilj rada je analizirati razvoj fašizma u Rovinju od 1919. do Marša na Rim. Fokus će biti usmjeren prema istraživanju onih lokalnih dinamika koje su dovele do nastanka fašizma, usporedivši pritom gradski prostor sa širim kontekstom onoga što se u historiografiji naziva i pograničnim fašizmom. Proučavanjem društvenih, političkih i ekonomskih odnosa u gradu, pokušat će se prikazati različite faktore koji su utjecali na lokalni fašizam sve do 1922.

The First Istrian Fascio and the March on Rome

The end of the First World War brought many socio-political and economic novelties onto European territory. In this context, the eastern Adriatic space experienced the dismemberment of the former Austrian-Hungarian Empire, which was followed by the formation of new sovereign states and borders. In this vortex of changes, one of the most important was the birth of new political options like fascism, which soon imposed itself on the local political scene. In the complex post-Habsburg Istrian world, the first *Fascio italiano di combattimento* was formed in Rovinj in July 1919, which marked the formal beginning of this movement on the peninsula.

Based on this very brief historical overview, the goal of this presentation will be to analyze the development of fascism in Rovinj between 1919 and the March on Rome. The focus will be directed towards the examination of local dynamics that facilitated the development of fascism, while at the same time comparing the city's case with a wider regional context known in historiography as "border fascism." Through the study of the social, political, and economic conditions of the city, the aim is to grasp the different factors that influenced local fascism until the March on Rome.

O počecima fašizma u političkom kotaru Volosko

Nastanak fašističkog pokreta i uspostava lokalnih sekcija Nacionalne fašističke stranke u zaleđu i periferiji grada Rijeke, odnosno izvan središta nekadašnje Riječke pokrajine, ostalo je na marginama historiografskog interesa. Koristeći se arhivskim izvorima političkog kotara Volosko (-Opatija) rad analizira stvaranje fašističkog pokreta na obalnom području Liburnije (Volosko-Opatija, Lovran i Mošćenice) i prati uspostavu lokalnih sekcija fašističke stranke u unutrašnjosti kotara (Matulji, Podgrad i Ilirska Bistrica) do 1923. godine. Osim rekonstrukcije lokacija širenja fašističkog pokreta i brojnosti članstva, istraživanje prikazuje socijalna, ekonomska i nacionalna obilježja vodstva stranke i, u manjoj mjeri, članstva. Fašizam na prostoru ovog političkog kotara moguće je tako uokviriti u proces poslijeratne tranzicije iz Habsburške Monarhije i uspostave talijanske vlasti na istarskom području, razmotriti fenomene nasilja i radikalizacije u Julijskoj krajini, ali istovremeno usporediti uspostavu fašističke stranke u ovom kotaru s ostatkom Italije.

On the Beginnings of Fascism in the Volosko Political District

The formation of the fascist movement and the establishment of local branches of the National Fascist Party in the hinterland and periphery of the city of Rijeka/Fiume, i.e., outside the center of the former Fiume Province, has remained on the margins of historiographic interest. Using archival sources from the political district of Volosko(-Opatija), this study analyzes the creation of the fascist movement on the coastal parts of Liburnia (Volosko-Opatija, Lovran, and Mošćenice) and follows the establishment of the Fascist Party in the heartland of the district (Matulji, Podgrad, and Ilirska Bistrica) until 1923. Besides the reconstruction of the spread of the fascist movement and its membership numbers, this research displays the social, economic, and national characteristics of the party's leadership and, in small measure, of its membership. Fascism in the space of this political district can thus be inserted into the processes of postwar transition from the Habsburg Monarchy to the establishment of Italian power on Istrian territory, be considered in terms of violence and radicalization in the Julian March, and, simultaneously, and be compared with the establishment of the Fascist Party in the rest of Italy.

***Obiskovanje krajev na soškem bojišču prve svetovne vojne. Romanje ali turizem?
Zahodni slovenski obmejni prostor***

Prispevek obravnava območje nekdanjega bojišča na soški fronti, ki je po vojni postalo sestavni del Kraljevine Italije in doživelo korenito tranzicijo. V želji po afirmaciji italijanskosti teritorija je bilo treba nacionalni spomin konstruirati in utrditi zlasti v tem spornem obmejnem prostoru. V tem procesu so pomembno vlogo odigrali tudi nekdanji veterani in žalujoči člani družin padlih vojakov. Obiskovanje spomenikov, bojišč in pokopališč prve svetovne vojne je postalo ustaljena praksa. Pri tem se pojavi vprašanje ali to prakso lahko primarno obravnavamo kot romanje na svete kraje vojne ali jo ob pojavu »profanega« obiska uvrstimo v segment turistične dejavnosti (turizem obiskovanja bojišč).

***Visiting the Sites of Soča/Isonzo from the First World War. Pilgrimage or
Tourism? The Case of the Western Slovenian Border Area***

This contribution studies the area of the former battlefield of the Soča/Isonzo Front. After the war, the territory was assigned to the Kingdom of Italy, which meant that it went through a radical transition. In line with the desire to affirm the Italianness of the territory, it was necessary to construct and consolidate a national memory, especially in this contested border area. An important role was played by former veterans and families mourning fallen soldiers. Visiting WWI monuments, battlefields, and cemeteries has become an established practice. The question arises whether this practice can be primarily understood as a pilgrimage to sacred sites of war or as a segment of tourism activity (battlefield tourism) when characterized by a more "profane" visit.

MARKO MEDVED

Medicinski fakultet u Rijeci

marko.medved.rijeka@gmail.com

Novosti u historiografiji odnosa Katoličke crkve i talijanskog fašizma s posebnim osvrtom na Riječku biskupiju

Historiografija o odnosu Katoličke crkve i talijanskog fašizma obogaćena je novim spoznajama nakon otvaranja 2006. godine Vatikanskog apostolskog arhiva za pontifikat pape Pija XI. (1922.-1939.). Nedavno (2020.) otvaranje arhiva za pontifikat Pija XII. (1939.-1958.), osobe koja je u politici Svete Stolice imali veliki utjecaj i znatno prije izbora za Rimskog prvosvećenika, tek polučuje nove historiografske uratke. Autor ističe nužnost poznavanja odnosa katoličanstva i liberalizma iz 19. st. kao preduvjeta shvaćanja razloga zbog kojih je katolička hijerarhija, nakon početnog otpora, u fašizmu tražila saveznika u pokušaju izgradnje predmodernog kršćanskog društva koji bi bio u stanju odupirati se nadirućoj sekularizaciji u Kraljevini Italiji. Za povijest odnosa Katoličke crkve i fašizma na prostorima sjevernog Jadrana i Istre, autor naglašava važnost poznavanja s jedne strane historiografskih sudova izrečenih na temelju nove arhivske građe, i s druge korištenje vrela na hrvatskom i slovenskom jeziku, što se u talijanskoj historiografiji još uvijek ne čini tako često. Specifičnost crkvene povijesti Rijeke i njezine okolice u odnosu na obližnje sjeverojadranske biskupije, u kojima talijanski fašizam slično nastupa protiv višenacionalnog obilježja vjerskoga života, prvenstveno korištenja materinjeg jezika u pastoralu, očituje se u činjenici da je upravo fašizam kontekst nastanka brojnih crkvenih struktura župne i biskupijske razine što otvara pitanje kulture sjećanja danas.

New Knowledge in the Historiography on the Relationship between the Catholic Church and Italian Fascism, with Special Reference to the Diocese in Rijeka

The historiography on the relationship between the Catholic Church and Italian Fascism is rich in new findings and insights after the opening of the Apostolic Archives in the Vatican related to the pontificate of Pope Pius XI (1922-1939). As for the recent (2020) opening of the Archives of the pontificate of Pope Pius XII (1939-1958) - a person who had a great influence in the politics of the Holy See before his election as Roman Pontifex-we are still waiting for new results from historiography. The author emphasizes the necessity of knowing the relationship between Catholicism and Liberalism in the nineteenth century as a prerequisite for understanding the reasons why the Catholic hierarchy, after initial prudence, sought an ally in fascism in an attempt to build a pre-modern Christian society that would be able to resist the encroaching secularization in the Kingdom of Italy. For the history of the relationship between the Catholic Church and fascism in the areas of the Northern Adriatic, the author emphasizes the importance of knowing, on the one hand, the historiographic judgments made on the basis of new archival material, and on the other, the use of sources in Croatian and Slovenian languages, which is still insufficient in Italian historiography. The specificity of the Church's history in Rijeka and its surroundings in relation to the rest of the northern Adriatic dioceses, where Italian fascism similarly opposed the multi-national character of religious life and the use of Slavic mother tongues in pastoral care, is the erection of new Bishopsrics and Parishes. The fact that these structures were created in the context of fascism raises the question of its cultural memory in Rijeka today.

MONICA PRIANTE

Hrvatsko katoličko sveučilište

monica.priante@unicath.hr

“Ai caduti la patria riconoscente”. Monumenti in memoria ai caduti eretti a Pola negli anni ‘20-’30.

I monumenti ai caduti per la causa nazionale iniziano a sorgere sul territorio italiano già nel XIX secolo in seguito alle guerre risorgimentali. Tuttavia, con l’esperienza della Grande guerra emerse la consapevolezza che i caduti non rappresentavano soltanto dei corpi da sistemare degnamente, ma un patrimonio politico e morale. Durante il periodo di massimo fervore nella costruzione dei monumenti ai caduti (dal 1918 alla fine degli anni’30 del XX secolo) si assistette ad un graduale e crescente intervento del governo centrale al fine di realizzare il progetto di appropriazione del culto dei caduti. In particolare, dalla fine degli anni’20 iniziarono le campagne per la costruzione dei parchi delle rimembranze e dei grandi ossari, progetti in cui risultava evidente l’aspetto pedagogico imposto dal regime fascista attraverso l’appropriazione della memoria della Grande guerra e della costruzione del mito del caduto. I monumenti, poi, eretti nei territori di nuova acquisizione furono impiegati anche per rinsaldare un patrimonio di ideali e di valori condivisi al fine di consolidare il senso di appartenenza alla comunità nazionale e di legittimazione sui territori annessi. Partendo da queste premesse, questo contributo si concentrerà su alcuni siti eretti tra la fine degli anni’20 e gli anni ’30 nella città di Pola al fine di inserirli nelle politiche di memorializzazione che il governo fascista mise in atto dopo la fine della Guerra.

“Ai caduti la patria riconoscente”. Monuments to the Memory of the Fallen Erected in Pula in the 1920s and ‘30s.

Monuments to those who fell for the national cause began to rise on Italian territory during the nineteenth century, following the wars of the Risorgimento. However, with the experience of the Great War, an awareness emerged that the fallen did not represent only bodies to be properly placed, but a political and moral heritage. During the period of maximum fervor in the construction of monuments to the fallen (from 1918 to the end of the 1930s) there was a gradual and increasing intervention of the central government in carrying out the appropriation of the cult of the fallen. From the end of the 1920s in particular, campaigns began for the construction of parks of remembrance and large ossuaries, projects in which the pedagogical aspect imposed by the fascist regime was evident through the appropriation of the memory of the Great War and the construction of the myth of the fallen. Furthermore, monuments erected in newly acquired territories were also used to reinforce a patrimony of shared ideals and values in order to consolidate a sense of belonging to the national community and to legitimize the annexed territories. Starting from these premises, this contribution will discuss several sites erected between the late 1920s and 1930s in the city of Pula, including them in the wider memorialization policies that the fascist government implemented after the end of the war.

Geneza (anti)fašizma u Istri: suvremene komemorativne prakse i historiografski propusti

Prve manifestacije fašističkog nasilja u Istri datiraju u 1920. godinu. Oružani sukobi sa Slavenima (Hrvatima i Slovencima) i socijalistima, arhetipskim neprijateljima fašizma, generirali su i začetke heterogenog antifašističkog otpora. O tome, uz postojeće stručne i znanstvene radove nastale dominantno u jugoslavenskom razdoblju, svjedoče tri spomen ploče: u Vodnjanu vezano za Vodnjansku bitku (16. I. 1920.), u Puli vezano za krvoproliće prilikom proslave Prvoga maja (1. V. 1920.) te uz palež Narodnoga doma (14. VII. 1920.). Konzultacija do sada neobjavljenog arhivskog i novinskog gradiva omogućuje spoznaju kako spomenuta obilježja, postavljena između 1946. i 1962. godine, sadrže činjenične pogreške: navedena su kriva (nepostojeća) imena žrtava, ali i referentni datumi. Komemorativne prakse u organizaciji lokalnih vlasti i udruga antifašista oslanjale su se, pak, do danas, na radove istarskih povjesničara i publicista nastale prije pola stoljeća. Radi li se o simboličkim greškama ili uočljivim propustima historiografije? Uže razmatrano možemo postaviti pitanje radi li se posljednjih desetljeća o tendenciji pasivne znanstvene marginalizacije (anti)fašističkih tema uopće (1920. - 1945.) ili površnom historiografskom pristupu lišenom heurističkog postupka i kritičke analize? Konačno, predstavlja li historiografija hrvatske Istre specifikum sjevernojadranskoga prostora?

The Genesis of (anti)Fascism in Istria: Current Commemorative Practices and Historiographic Oversights

The first manifestations of fascist violence in Istria date back to 1920. Armed conflicts with the Slavs (Croats and Slovenians) and socialists, archetypal foes of fascism, also generated the inception of antifascist resistance. Along with the existent professional and scientific papers mostly written during the Yugoslav period, three commemorative plaques testify to the birth of antifascist resistance: the one in Vodnjan refers to the Battle of Vodnjan (16 January 1920) and the other two, in Pula, relate to the bloodshed that occurred during the celebration of Labor Day (1 May 1920) and the arson of the People's Hall (Narodni dom) (14 July 1920). The consultation of unpublished archival and newspaper materials brought to light the insight that those markings, placed between 1946 and 1962, contain some factual errors: the victims' names are wrong (non-existent), and so are the referred dates. Then again, the commemorative practices organized by local authorities and antifascist associations relied, to the present day, on papers published by Istrian historians half a century ago. Can we consider them symbolic omissions or are they evident historiographic mistakes? If we examine them more closely, we can pose the question of whether the last decades were subject to a passive scientific tendency to marginalize (anti)fascist topics in general (from the period 1920-1945) or was it a superficial historiographic approach, devoid of any heuristic procedure and critical analysis? And finally, does the historiography on Croatian Istria represent a specific case in the area of the northern Adriatic?

“Non potete cancellarmi”. Eredità dannunziana e militanza fascista-irredentista nello Stato libero di Fiume (1921-1922)

Il contributo riguarda gli echi dell’“impresa” di d’Annunzio nella vita politica dello Stato Libero di Fiume/Rijeka dalla fine dell’occupazione legionaria (gennaio 1921) al golpe contro il governo autonomista (marzo 1922). Verrà esaminato in che modo irredentisti e dannunziani cercarono di rimanere alla guida della città anche dopo la sua partenza, e in che modo il movimento autonomista cercò di guidare l’opposizione ad essi.

La coalizione annessionista-fascista non limitò a mettere in campo solo protagonisti e simboli del regime dannunziano, ma cercò di replicarne la prassi, che comprendeva l’uso sistematico della coercizione e dell’attività paramilitare con l’appoggio “non ufficiale” dell’esercito italiano. Attraverso quest’angolazione, il contributo rivede la tradizionale scansione cronologica che circonda l’impresa fiumana di d’Annunzio ai limiti temporali settembre 1919-gennaio 1921, e la identifica come parte coerente di un processo più ampio, consumatosi tra il 1918 e il 1922.

In quell’arco di tempo, Fiume vide affermarsi una nuova élite filo-italiana che, sul modello di altre aree contese dell’Europa post-bellica, cercò di imporsi sulle altre forze locali tramite nuovi linguaggi politici e strategie paramilitari. Nella città-stato quarnerina la continuità tra militanza irredentista, volontarismo legionario e movimento fascista nel marzo 1922 sfociò in un golpe locale che, nel corso dello stesso anno, sarebbe stato imitato delle camicie nere in tutta Italia, fino alla Marcia su Roma. Il contributo propone mostrare come Fiume visse un autentico “triennio legionario” da cui il fascismo non attinse solo simboli e riti, ma anche metodi, idee e uomini che avrebbero caratterizzato la cultura totalitaria.

“You cannot erase me”. D’Annunzio’s Heritage and Fascist-Irredentist Militancy in the Free State of Fiume (1921-1922)

This contribution concerns the consequences of d’Annunzio’s “exploit” in the political life of the Free State of Fiume/Rijeka, from the end of the legionnaires’ occupation (January 1921) to the fascist coup against the autonomist government (March 1922). It will examine how d’Annunzio’s irredentist supporters tried to control the city even after his departure, and how the autonomist movement tried to lead the opposition against them.

The annexationist-fascist coalition was not limited to the protagonists and symbols of the d’Annunzio regime, but tried to replicate its praxis, which included the systematic use of coercion and paramilitary activities with the unofficial support of the Italian Army. Through this prospective, this analysis revises the traditional periodization that focuses on d’Annunzio’s experience in Fiume/Rijeka between September 1919 and January 1921, and identifies it as a coherent part of a broader process which took place between 1918 and 1922.

In that period, Fiume saw the rise of a new pro-Italian élite which, taking inspiration from what happened in other territories of post-war Europe, tried

to impose itself over other local forces through new political languages and paramilitary strategies. In the Kvarner city-state, the continuity between irredentist militancy, legionary voluntarism, and the fascist movement culminated in March 1922 in a local coup which, in the same year, would have been imitated by black shirts throughout Italy until the March on Rome. This contribution aims to show how Fiume/Rijeka lived a long “three-year legionary period” from which fascism drew not only symbols and rites, but also methods, ideas, and several actors that would characterize the totalitarian culture.

FEDERICO TENCA MONTINI

Istituto regionale per la storia della Resistenza e dell'Età contemporanea in Friuli
Venezia Giulia
federicotenca@gmail.com

Qualestoria e il fascismo (1973-2022)

L'intervento, attraverso lo studio della rivista pubblicata dall'IRSML (oggi IRSREC FVG), delle monografie promosse dall'Istituto e dal dibattito interno e pubblico animato dai suoi membri, mira a ricostruire come il tema del fascismo sia stato affrontato nelle varie stagioni politiche e del dibattito culturale locale e nelle variegate declinazioni del fenomeno.

Il periodo affrontato, che copre quello dell'esistenza della rivista (prima *Bollettino*, poi *Qualestoria*), coincide con la direzione dell'apprezzato storico della chiesa Giovanni Miccoli e con l'inserimento dell'Istituto tra gli enti percettore di fondi della regione FVG regolari. La successione di storici diversi alla direzione, e il subentro di nuove stagioni politiche e culturali portarono a nuove sensibilità e interpretazioni del tema del fascismo, in un dibattito che dura fino a oggi.

Qualestoria and Fascism (1973-2022)

This talk will present the results of an analysis of the journal published and monographs edited by the Regional Institute for the History of the Resistance Movement (IRSML until 2017, then IRSREC FVG). The internal debate of the Institute will be also considered. It will be shown how the theme of fascism was considered in different political and cultural seasons.

The period under analysis covers the existence of the Institute's journal (*Bollettino* until 1978, later *Qualestoria*). The journal's founding coincides with the church historian Giovanni Miccoli leading the Institute, which began to receive regular funding from the Friuli Venezia Giulia region right around that time. New directors and different political and cultural seasons brought new ways of interpreting fascism as a phenomenon, in a trend that endures to the present day.

Održavanje skupa i okruglog stola financijski su potpomogli /
All'organizzazione del convegno e della tavola rotonda hanno
contribuito finanziariamente / Srečanje in okroglo mizo so
finančno omogočili / The conference and the roundtable
were financially supported by:

Upravni odjel za
kulturu i zavičajnost
Assessorato cultura
e territorialità

GRAD RIJEKA

Istarska županija, Upravni odjel
za kulturu i zavičajnost
- Regione Istriana, Assessorato
cultura e territorialità

Grad Rijeka,
Odjel za kulturu